

στόν τι, ὅπως κλπ. ἄλλοι μὲν ἐρμηνευταὶ εὐρίσκουν τὸ συμπέρασμα εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου Z, ἐνῶ τὰ HΘI ἀποτελοῦν ἀπλῶς παράρτημα καὶ τὸ A τὴν θεολογίαν, ἄλλοι δὲ ὅτι εἰς τὸ τέλος τοῦ Z ὑπάρχει τὸ πρόβλημα σχέσεως οὐσίας καὶ εἶδους, ὅπερ λύεται εἰς τὸ A. Ὁ συγγραφεὺς τῆς παρούσης μελέτης ἀναλύων καὶ συγκρίνων διάφορα κείμενα τοῦ Ἀριστοτέλους συμπεραίνει ὅτι ἡ συγκέντρωσις τῶν κεντρικῶν βιβλίων τῶν M. τ. φ. δὲν πραγματοποιεῖται ὄχι εἰς τὸ Z (τὸ θέμα τοῦ γένους ἐλάχιστα μνημονεύεται ἐν Z, ἤτοι εἰς τὸ 1038 α 5-9, τὰ δὲ κεφ. 13-17 οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ μηρυκασμὸς διαφόρων θεμάτων), ἀλλὰ εἰς τὰ προβλήματα τοῦ Z ἡ ἀπάντησις δίδεται εἰς τὸ βιβλίον H, 6.

21. **Jürgen Man, Was There a Special Epicurean Mathematics?** σελ.421—430. Εἰς τὴν μελέτην ταύτην διερευνᾶται τὸ ζήτημα, ἂν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐπεκράτει ἐν καὶ μόνον μαθηματικὸν σύστημα, τὸ ἀξιωματικὸν τοῦ Εὐκλείδου, ἢ ὑπῆρχε καὶ δεύτερον καὶ εἰδικώτερον, ἂν ὑπῆρχεν Ἐπικουρεῖον σύστημα. Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὑπάρχουν ἀντιτιθέμεναι ἀπόψεις. Ὡς πρώτην ἐνδείξιν ῥιζικῆς διαφωνίας, θιγούσης τὰς ἀρχὰς τῆς Εὐκλείδειου Γεωμετρίας, ὁ συγγραφεὺς μνημονεύει τὴν ἐν τῇ πρὸς Ἡρόδοτον ἐπιστολῇ τοῦ Ἐπικούρου (Δ. Αα 56) ἀποψιν αὐτοῦ «ἀναιρετέον τὴν εἰς ἄπειρον τομὴν ἐπὶ τοῦλαττον», ἐνῶ ὁ Εὐκλείδης δέχεται τὴν εἰς ἄπειρον διαιρετότητα. Ὡς ἄλλας ἐνδείξεις ὑπάρξεως Ἐπικουρείου μαθηματικοῦ συστήματος ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς τὸν μαθηματικὸν ὄρον *περὶ ἐλαχίστων* χρησιμοποιηθέντα ὑπὸ τοῦ Ἐπικουρείου μαθηματικοῦ Φιλωνίδου (pap. Herc. 144) τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κικέρωνος ὅτι ὁ Ἐπικουρεῖος μαθηματικὸς Πολύαινος ἐθεώρει τὴν Γεωμετρίαν τοῦ Εὐκλείδου λανθασμένην καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πρόκλου ὅτι ὁ Ἐπικουρεῖος μαθηματικὸς Ζήνων ὁ Σιδώνιος ἀπεδείκνυεν ὅτι τὰ θεωρήματα δὲν συνάγονται λογικῶς ἐκ τῶν Εὐκλείδειων ἀρχῶν λόγῳ ἐλλείψεως ἀξιωμάτων τινῶν. Ἀλλὰ ἐπειδὴ καὶ ὁ Ἀρχιμήδης ἐπηρεασμένος ὑπὸ τῆς Ἀτομικῆς Σχολῆς μετεχειρίζετο μεθόδους μὴ μαθηματικὰς, οἱ Ἐπικουρεῖοι ἔκρινον ὅτι ὁ μαθηματικὸς συλλογισμὸς συνεβιβάζετο καὶ ἄνευ τοῦ ἀξιωματος τῆς ἐπ' ἄπειρον διαιρέσεως, ἀφοῦ καὶ χωρὶς αὐτὸ εὐρίσκομεν θεωρήματα νέα καὶ ἀληθῆ. Γενικῶς κατὰ τὸν συγγραφέα εἶναι ἄγνωστον ἂν ὑπῆρχεν ἢ ὄχι σύστημα Ἀτομικῶν Μαθηματικῶν, ἀλλὰ ἡ σύγκρισις τῶν χωρίων, ἐνθα ἐκτίθενται αἱ ἐπιθέσεις τῶν Ἐπικουρείων κατὰ Μαθηματικῶν, πρὸς τὸ σύστημα τοῦ Ἐπικούρου δεικνύει ὅτι αὗται συνδέονται πρὸς κεντρικὰ σημεῖα τῆς Ἐπικουρείου φιλοσοφίας.

Μετὰ τὰς μελέτας παρατίθενται εἰς τὸν τόμον κατάλογος τῶν ἐκδεδομένων ὑπὸ τοῦ τιμωμένου βιβλίων καὶ ἄρθρων, βραχέα βιογραφικὰ σημεῖα τῶν συγγραφέων τῶν δημοσιευομένων μελετῶν, ὁ πίναξ τῶν ὀνομάτων καὶ ὁ πίναξ τῶν χωρίων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰς μελέτας.

Π. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

*
**

HANS - JOACHIM NEWIGER, **Untersuchungen zu Gorgias' Schrift Über das Nichtseiende**, Berlin - New York (Walter de Gruyter) 1973. Σελίδες 221.

Εἶναι γνωστὸν, ὅτι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου σοφιστοῦ Γοργίου τοῦ Λεοντίνου παρεδόθη ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον «*Περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως*», ὅπως τὸν διατυπώνει ὁ Σέξτος ὁ Ἐμπειρικὸς¹. Εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ ὁ Γοργίας προσπαθεῖ

1) Πρὸς Μαθηματ. VII 65 (= 82 B 3 Diels-Kranz). Ὁ Ὀλυμπιόδωρος, Εἰς Πλάτ. Γοργ. p. 112 Jahn (= 82 B 2 Diels - Kranz) ἀναφέρει τίτλον «*Περὶ φύσεως*».

νά αποδείξη τρία τινά: «*Ἐν μὲν καὶ πρῶτον ὅτι οὐδέν ἐστιν, δεύτερον ὅτι, εἰ καὶ ἔστιν, ἀκατάληπτον ἀνθρώπῳ, τρίτον ὅτι, εἰ καὶ καταληπτόν, ἀλλὰ τοί γε ἀνέξοιστον καὶ ἀνερωμήνυτον τῷ πέλας*» (Σέξτ. Ἐμπειρ., ἔ. ἀν.). Ἐπ' αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς τριμεροῦς βάσεως ὁ Γοργίας ἐπιχειρεῖ, μὲ θαυμαστὸν πρᾶγματι τρόπον, νά θεμελιώσῃ τὰς ἀπόψεις του «*Περὶ τοῦ μὴ ὄντος*». Πρὸ 38 ἐτῶν ὁ O I o f G i g o n εἶχε θέσει ἐξ ὑπαρχῆς τὰς βάσεις τῆς ἐρεύνης καὶ εἶχεν ἀντιμετωπίσει τὰ ποικίλα προβλήματα μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν φιλολογικὴν καὶ φιλοσοφικὴν ἀκρίβειαν καὶ σαφήνειαν εἰς μελέτην του, ἐπιγραφομένην: «*Gorgias 'Über das Nichtsein'*»¹. Ἐκτοτε οἱ ἐρευνηταὶ ἐπανῆλθον πολλάκις εἰς τὸ ἔργον τοῦ Γοργίου καὶ ἠσχολήθησαν μὲ τὰ προβλήματά του, τὰ ὅποια ἐκκινοῦν ἀπὸ τὸν τίτλον καὶ ἐπεκτείνονται εἰς τὰς πηγὰς, τὴν σημασίαν, τὸν σκοπὸν καὶ τὴν ἐνότητα τοῦ ἔργου.

Ἡ πραγματεία τοῦ H. - J. Newiger, ἡ ὁποία κατ' οὐσίαν — πλὴν ἐλαχίστων διορθώσεων καὶ προσθηκῶν — εἶναι ἡ ἐπὶ ὑψηλοῖα διατριβὴ τοῦ συγγραφέως, ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν γνωστὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Παν/μίου τοῦ Κιέλου (Kiel, Δ. Γερμανίας) τὸν Νοέμβριον τοῦ 1967, ἀνήκει εἰς τὰς νεωτέρας καὶ πλέον μεθοδικὰς ἐρεῦνας περὶ τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου τοῦ Γοργίου. Τὸ βιβλίον, πλὴν τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τῶν παρατηρήσεων περὶ τῆς γενικῆς δομῆς τοῦ ἔργου, χωρίζεται εἰς τρία κύρια τμήματα, ἔνθα ἐκτίθεται λεπτομερῆς καὶ εἰς βάθος ἐρευνα, κατανεμομένη ἀντιστοίχως πρὸς τοὺς σκοπούς, πού θέτει ὁ ἴδιος ὁ σοφιστῆς εἰς τὸ ἔργον του, ὅπως μᾶς τοὺς παραδίδει ἡ μαρτυρία τοῦ Σέξτου, ἤτοι: 1) Τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ἔργου: *Es ist nichts*, 2) Τὸ δεύτερον μέρος: *Nicht erkennbar*, καὶ 3) Τὸ τρίτον μέρος: *Nicht mitteilbar*. Μεταξὺ πρῶτου καὶ δευτέρου τμήματος παρεμβάλλεται ἐν κεφάλαιον, ὑπὸ τὸν τίτλον: «*Fragen der Chronologie*» (σσ. 107—124), ἔνθα ἐξετάζονται προβλήματα χρονολογήσεως. Τὸ συμπέρασμα τῆς ὅλης ἐρεύνης ἐκτίθεται συνοπτικῶς εἰς τὰς σελίδας 181—188. Ἀκολουθοῦν βιβλιογραφικὸς πίναξ (σσ. 189—192), ἔνθα παρέχεται ἡ σπουδαιότερα βιβλιογραφία μεθοδικῶς ταξινομημένη, προσθήκαι (193—201) καὶ πίνακες ὀνομάτων, πραγμάτων, λέξεων καὶ χωρίων (σσ. 203—221).

Πολλὰ εἶναι τὰ προβλήματα, πού δημιουργεῖ τὸ ἔργον τοῦ Γοργίου. Ὁ Newiger προσπαθεῖ νά κινήσῃ ἐπιτυχῶς ἐν μέσῳ τῶν προβλημάτων αὐτῶν καὶ ἐκθέτει μὲ ἀντικειμενικότητα καὶ γνῶσιν τὰ πράγματα, συζητῶν μὲ νηφαλιότητα τὰς ἐκφρασθεῖσας ὑπὸ διαφόρων φιλολόγων γνώμας. Στιγρίζεται πάντοτε ὅχι μόνον ἐπὶ τοῦ κειμένου τοῦ Γοργίου, τὸ ὅποϊον δυστυχῶς δὲν παρεδόθη ἀμέσως καὶ κατὰ λέξιν (ὡς λ. χ. συμβαίνει μὲ τὸ «*Ἐλένης ἐγκώμιον*» καὶ τὴν «*Ὑπὲρ Παλαμίδους ἀπολογία*»), ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς πρᾶδοσεως, εἰς τὴν ὁποίαν κυρίως ὀφείλομεν τὰς γνώσεις μας. Ὅτι γνωρίζομεν βσιίζεται εἰς δύο μαρτυρίας: εἰς τὴν ψευδο-αριστοτέλειον πραγματείαν περὶ τοῦ Ξενοφάνους, τοῦ Μελίσσου καὶ τοῦ Γοργίου (παραπ. M X G 979a 10 - 980b 21) καὶ εἰς τὸν Σέξτον Ἐμπειρικόν². Αἱ δύο πηγαὶ ἀπησχόλησαν — ὡς εἶναι φυσικὸν — ζωηρῶς τὴν ἐρευναν. Ἐτσι ἄλλοι μὲν ἐτάχθησαν μὲ τὸ μέρος τοῦ Ἀνώνυμου, ἄλλοι ὑπὲρ τοῦ Σέξτου καὶ ἄλλοι τέλος προσεπάθησαν νά φέρουν κατὰ τὸ δυνατόν εἰς συμφωνίαν τὰς δύο πηγὰς τῆς παραδόσεως. Πόσον δύσκολα εἶναι τὰ πράγματα κατανοεῖ κανεὶς, ὅταν σκεφθῇ, ὅτι ἀπὸ μερικῶς ἐρευνητὰς ἀμφισβητεῖται ἡ αὐθύπαρκτος ἀξία τοῦ Σέξτου, ὡς πηγῆς, ἔναντι τοῦ ψευδο-αριστοτελικοῦ κειμένου (Bröcker), καὶ ὅτι ἀπὸ ἄλλους ὑποτίθεται μία κοινὴ βᾶσις καὶ διὰ τὸν Ἀνώνυμον καὶ τὸν Σέξτον, δηλαδὴ μία ἄλλη κοινὴ πηγὴ ἐκτὸς τοῦ Γοργίου (Sicking). Ἐτσι κατανοεῖται, διατὶ ὁ Newiger θέτει ὡς βᾶσικὸν σκοπὸν τῆς ἐρεύνης του τὴν ἐκ νέου — καί, κυρίως, μέχρι

1) *Hermes* 71, 1936, 186—213 (= O. G i g o n, *Studien zur antiken Philosophie*, herausg. v. A. Graeser, Berlin 1972, 69—97).

2) Περὶ ἄλλων, δευτερευουσῶν πληροφοριῶν, διαλαμβάνει ὁ Newiger (σ. 2, σημ. 6).

τῆς τελευταίας λεπτομερείας — ἐξέτασιν τῆς παραδόσεως με καθαρῶς φιλολογικὰς μεθόδους. Τοιουτοτρόπως ἡ ἐργασία τοῦ Newiger, θεωρουμένη ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς, ἀποκτᾷ βάθος καὶ πρωτοτυπίαν. Τὸ ἐγγείρημα δὲν εἶναι μικρὸν, διότι ἡ ἐρευνα πρέπει νὰ συνδυασθῇ καὶ με ἓνα δεῦτερον βασικὸν πρόβλημα, τεραστίων διαστάσεων, ποῦ εἰς τὴν φιλολογικὴν - φιλοσοφικὴν ἐρευναν εὔρε διαφόρους — συχνὰ ἀντιμαχομένας ἀλλήλας — λύσεις· ἐννοῶ τὸ πρόβλημα περὶ τῆς πραγματικῆς προθέσεως καὶ τῶν ἀπόψεων τοῦ Γοργίου, ὡς καὶ τῆς ὅλης τοποθετήσεως τοῦ σοφιστοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ποία ἡ σχέσις τοῦ Γοργίου πρὸς τοὺς προηγηθέντας στοχαστάς, ποία ἡ θέσις του ἔναντι τῆς ρητορικῆς, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς φυσικῆς; Πότε καὶ ἀπὸ ποίας σκοπιᾶς ἔγραψε τὸ «Περὶ τοῦ μὴ ὄντος» ἔργον του; Ὁ φιλοσοφικὸς «μηδενισμὸς» τοῦ Γοργίου θὰ ἐξετασθῇ ἐντασσόμενος εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας ἢ θὰ θεωρηθῇ ὡς «παίγνιον», τοποθετούμενον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ρητορικῆς, ὡς ὑπεστήριξεν ὁ H. Gomperz, ἀντιτιθέμενος πρὸς τὸν H. Diels; Αὐτὰ καὶ πολλὰ καὶ ποικίλα ἄλλα ἐρωτήματα ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσῃ ὁ συγγραφεὺς, ὁ ὁποῖος ὅμως κατορθώνει νὰ ὀδηγήσῃ τὴν ἐρευνάν του με ἐπιδεξιότητα εἰς εὐτυχὲς τέρμα. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἰδιαίτερος ἐνταῦθα, ὅτι ἐν ἐπὶ μέρους βασικὸν πρόβλημα ἀποτελεῖ ἡ σχέσις τοῦ ἐν λόγῳ κειμένου με τοὺς Ἑλεάτας. Ὁ Γοργίας χρησιμοποιεῖ εἰς ὀλόκληρον τὸ ἔργον τὴν ἐλεατικὴν μέθοδον εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ἐπιχειρημάτων, δηλαδὴ: μίαν διαλεκτικὴν, ὅπως τὴν εἶχε διαμορφώσει περαιτέρω ὁ αὐστηρὸς Ζήνων μετὰ τὰς ἀφετηρίας καὶ τὰς προϋποθέσεις, ποῦ εἶχε δημιουργήσει ὁ Παρμενίδης. Ἀσφαλῶς ὅμως προϋποτίθεται καὶ ὁ Μέλισσος.

Αἱ τρεῖς γνωσταὶ θέσεις τοῦ Γοργίου κατευθύνονται ἀσφαλῶς εἰς πρώτην γραμμὴν κατὰ τῶν Ἑλεατῶν. Ὁρθῶς ὅμως παρατηρεῖ ὁ Newiger (σ. 69 κ.έ. 123 κ.έ. 181), ὅτι ἡ θέσις ἐνὸς ἀποκλειστικοῦ «ἀντιελεατισμοῦ», ποῦ ἐκπροσωπεῖ ὁ G. Calogero¹ χρειάζεται τροποποίησιν, ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῶν ἀπόψεων, ποῦ διετύπωσαν οἱ A. Levi² καὶ C. M. J. Sicking³.

Ὁ Newiger ἀντιλαμβάνεται τὸ ἔργον «Περὶ τοῦ μὴ ὄντος» ὡς ἐν κείμενον, ποῦ ἐκπλήσσει συγχρόνως καὶ ὡς «παραδοξολογία»: ὡς δεῖγμα τῆς συνεποῦς χρησιμοποίησεως μιᾶς λογικῆς, ἐλεατικῆς ἐπιχειρηματολογίας, ποῦ παρουσιάζει τὸν θρίαμβον τῆς αὐστηρᾶς μεθόδου καὶ ποῦ με εἰρηνικὸν τρόπον παραμερίζει τὸ «ὄν» τοῦ Παρμενίδου, ἐνῶ συγχρόνως ἀφίνει τὸν «φυσικὸν» κόσμον (ὁ ὁποῖος, βεβαίως, διὰ τοὺς Ἑλεάτας καὶ διὰ τὸν Πλάτωνα ἀργότερον εἶναι ὁ κόσμος τῆς «δόξης») ὡς τὸ μοναδικὸν πεδίον δράσεως τοῦ «πρακτικοῦ λόγου». Ἡ σχέσις τοῦ κειμένου τοῦ Γοργίου με τὸν «Παρμενίδην» τοῦ Πλάτωνος καὶ με τὰ κείμενα τῶν ἄλλων σοφιστῶν ἐξετάζεται ἰκανοποιητικώτατα ἐνταῦθα.

Κατακλείων τὸ σύντομον τοῦτο βιβλιοκριτικὸν σημείωμα ἐπιθυμῶ νὰ τονίσω, ὅτι ὁ Newiger ἀνέλαβε δύσκολον ἔργον, τὸ ὁποῖον ὅμως ἔφερεν ἐπιτυχῶς εἰς πέρας. Ὁ ἀναγνώστης διαπιστώνει εἰς κάθε σελίδα τὴν φιλολογικὴν κατάρτισιν τοῦ ἀνδρός, τὴν βιβλιογραφικὴν ἐνημέρωσιν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν εὐσυνειδησίαν καὶ ὑπευθυνότητα. Ὅσον καὶ ἂν διαφωνήσῃ κανεὶς πρὸς ἐπὶ μέρους θέματα (ὡς λ.χ. τὰ προβλήματα τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τοῦ κειμένου καὶ τῆς κριτικῆς ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ), πρέπει νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ Newiger εἶναι εὐπρόσδεκτος καὶ σημαντικὴ προσφορά εἰς τὴν ἀρχαιογνωστικὴν ἐπιστήμην.

ΑΡΙΣΤΟΞΕΝΟΣ Δ. ΣΚΙΑΔΑΣ

Τακτ. καθηγ. Παν/μίου Ἀθηνῶν

1) Studi sull'eleatismo, Roma 1932. Βλ. καὶ JHS 77, 1957, 12—17.

2) Studi su Gorgia (Logos 24, 1941, 154—191).

3) Gorgias und die Philosophen (Mnemosyne S. IV, 17, 1964, 225—247).